

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ละครพันทางถือกำเนิดโดย เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล)* ท่านผู้นี้เดิมเป็นข้าหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และรับราชการต่อมาจนได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าพระยาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านมีความสนใจในศิลปะแขนงนี้อย่างจริงจัง ทำให้มีการปรับปรุงละครรำแบบดั้งเดิมของไทย โดยการนำบทละครต่างๆ ที่แต่งขึ้นใหม่ เรื่องในพงศาวดารจีน มอญ พม่า และหนังสือกลอนต่างๆ มาฝึกซ้อมและจัดแสดง คิดทำรำ กระบวนรำ และการแต่งกายที่แตกต่างไปจากละครหลวง¹ ละครหลวงแต่เดิมก่อนสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น ละครผู้หญิงมีเฉพาะในราชสำนัก ด้วย

* เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) เป็นต้นสกุลเพ็ญกุล เกิดปีมะเส็ง จ.ศ. 1183 เดิมเป็นข้าหลวงในรัชกาลที่ 4 เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว โปรดให้เป็นเจ้าหมื่นสรรเพ็ชรภักดี ตำแหน่งหัวหมื่นมหาดเล็ก ภายหลังโปรดให้เป็นพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ ตำแหน่ง จางวางมหาดเล็ก มาในรัชกาลที่ 5 โปรดให้เป็นพระยาราชสุภาวดี ตำแหน่งพระสุรัสวดี แล้วโปรดให้เป็นเจ้าพระยา เมื่อ พ.ศ. 2417 ถึงแก่อสัญกรรมปีฉลูตรีศก จ.ศ. 1253 อายุได้ 70 ปี (จากหนังสือ ประชุมพระราชประวัติพงศาวดารปิยะมหาราช เรื่องสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง)

¹ ธนิต อยู่โพธิ์, ศิลปะคอนรำหรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย (พระนคร: โรงพิมพ์ศิริพร, 2516), หน้า 78. (พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร โปรดให้จัดพิมพ์ในงานฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 29 เมษายน พ.ศ. 2516)

เป็นของต้องห้ามมิให้เอกชนมีไว้ตามแบบอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา ละครทั่วไปจึงมีแต่ละครผู้ชาย จนกระทั่งปี พ.ศ. 2398 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงออกประกาศว่าด้วยละครผู้หญิงขึ้น การละครไทยจึงมีผู้แสดงทั้งชาย และหญิง และเป็นเหตุให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในวงการนาฏศิลป์ไทย² ละครหลวง ซึ่งเป็นแบบแผนสืบมาของละครร่ำแต่เดิมมีแต่เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ อย่างไทยๆ แต่ละครพันทางของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ทำเรื่องออกภาษา หรือเรื่องต่างชาติ โดยให้ ดนตรี นาฏศิลป์ การแต่งกาย มีกลิ่นอายของชาตินั้นๆ ด้วย

ละครพันทางที่ริเริ่มโดยเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ได้มีพัฒนาการต่อมา "เนื่องจากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคม แตกต่างไปจากรัตนโกสินทร์ตอนต้น คนไทยได้ยอมรับศิลปะ และวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้น ดังนั้นในสมัยนี้จึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและตัดตอนการแสดงของไทยทั้งในนาฏศิลป์และดนตรี"³

ดังนั้น ละครพันทางในสมัยต่อมาจึงได้มีผู้สืบทอดแบบแผนการแสดงละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง จนเกิดคณะละครตามแบบของท่านหลายคณะ อาทิ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรง สนพระทัยและสนับสนุนในศิลปการละคร

² ภารดี มหาขันธ์, พื้นฐานอารยธรรมไทย, 2532, หน้า 222.

³ ที่กล่าวมานี้ หมายถึง การแสดงดนตรีไทยแบบคอนเสิร์ตของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ การแสดงละครของคณะละครเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ และการแสดงละครพันทางของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ตลอดจนมาถึงการแสดงละครร้องของคณะปรีดาภัยของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ การตั้งแบบแผนการแสดงขึ้นใหม่นี้มีผลอันสำคัญยิ่งต่อนาฏศิลป์ไทย (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, อ้างถึง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, "ชีวิตไทยในอดีต"), นาฏศิลป์และดนตรีไทย, 2522, หน้า 6.

เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะชายาของพระองค์ คือ หม่อมหลวงถ้วน* มีคณะละครเรียกกันในสมัยนั้นว่า ละครหม่อมถ้วน ถือว่าเป็นต้นกำเนิดของละครที่มีชื่อว่ ละครหลวงนฤมิตร โดยเล่นเป็นละครร่ำ แล้วต่อมาเปลี่ยนเป็นการเล่นละคร ร้อง มีการสร้างโรงละคร จัดเก็บค่าเข้าชมเปลี่ยนชื่อคณะละครเป็นละครปริตาลัย^๕ ซึ่งผู้แสดงและครูผู้สอนนั้นต่างเป็นบุคคลในวังของพระองค์ทั้งสิ้น โดยเฉพาะพระมารดาของพระองค์คือ เจ้าจอมมารดาเขียน ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น** เคยเป็นนางละครที่มีฝีมือและมีชื่อเสียงอย่างมาก และเป็นครูฝึกสอนท่ารำให้แก่ละครหลวงนฤมิตร

ต่อมากรมศิลปากรได้นำละครพื้นทางเรื่อง ราชชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา ของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ออกแสดง ณ โรงละครคอนติลปากร*** เมื่อ พ.ศ. 2495 เป็นครั้งแรกและนำเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอน พลายเพชรพลายบัวออกศึก ออกแสดง เมื่อ พ.ศ. 2496 ปรากฏว่าได้รับความนิยมจากประชาชน เป็นอย่างดี จากนั้นกรมศิลปากร ก็จัดแสดงละครพื้นทางเสมอมา แม้กรมศิลปากรจะนำ

* หม่อมหลวงถ้วน วรวรรณ นามสกุลเดิม มนตรีกุล ณ อยุธยา เป็นบุตรม.ร.ว.ตาบ บุตรหม่อมเจ้าแบนในกรมหลวงพิทักษ์มนตรี (ชนิต อยู่โพธิ์, ศิลปะละครคอนร่ำ, หน้า 94)

^๕ ชนิต อยู่โพธิ์, ศิลปะละครคอนร่ำ, หน้า 79 และสามารถดูรายละเอียดของละครหลวงนฤมิตรและละครแบบปริตาลัยใน "สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชทานกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์" พระนางเชอลักษมีลาวัณ ทรงพิมพ์แจกเมื่อ พ.ศ. 2874

** เจ้าจอมมารดาเขียน (นามสกุลเดิม ลีรัตน์) ได้รับการฝึกหัดเป็นละครหญิงรุ่นเด็ก ในตำหนักพระนางโสมนัส (พระธิดาพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) และได้รับการหัดละครจากครูหลายท่าน มีฝีมือจนแสดงเป็นตัววิเหณาและได้เป็นเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ 4 มีพระโอรสคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

*** คำว่าละครคอนสะกดตามแบบที่ปรากฏตามเอกสารในสมัยนั้น

บทละครพื้นทางของเดิมมาปรับปรุงและแสดงซ้ำก็ได้รับความนิยมจากผู้ชมมากมาย เรื่องที่กรมศิลปากรนำมาปรับปรุงคือ พระลอ นิทราชาคริต พระอภัยมณี ราชชาธิราช นอกจากนี้ นายมนตรี ตราโมท ยังแต่งขึ้นใหม่อีกคือ เรื่อง พญาพานอง คึกก้ำทัพ นางพนิดา ลีทิววรรณ แต่งเรื่อง พ่อขุนกรุงสุขโขทัย เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องไม่ยาวนัก ละครพื้นทางเหล่านี้ ได้ออกแสดง ณ โรงละครแห่งชาติ และ ได้รับความนิยมจากประชาชนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่า เวลานี้การแสดงการบันเทิงจะมีหลายรูปแบบ เช่น ละครทีวี ลิเก ภาพยนตร์ วิดีโอ ฯลฯ เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทำให้การละครไทยซบเซาลงไป แต่กรมศิลปากร โดยนายเสรี หวังในธรรม* ได้นำนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศ มาทำเป็นบทละครพื้นทางแสดง ณ โรงละครแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2528 ทำให้ละครพื้นทางกลับมาเฟื่องฟูอีกครั้งหนึ่ง และแสดงติดต่อกัน ตั้งแต่ปี 2528-2537 ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยเห็นว่า หากศึกษาประวัติความเป็นมาและแบบแผนการแสดงละครพื้นทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศของ นายเสรี หวังในธรรม จะเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจที่จะจัดทำละครพื้นทางแนวนี้สืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติของละครพื้นทางตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาแบบแผนละครพื้นทางของกรมศิลปากร
3. เพื่อศึกษารูปแบบการแสดงละครพื้นทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศของ นายเสรี หวังในธรรม
4. เพื่อศึกษาการปรับปรุงการแสดงละครพื้นทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศของ นายเสรี หวังในธรรม จากละครพื้นทางของกรมศิลปากร

* เสรี หวังในธรรม, ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง พ.ศ. 2531

ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษาประวัติตั้งแต่เริ่มมีละครพันทางพอเป็นแนวให้เข้าใจสภาพปัจจุบัน
2. ศึกษารูปแบบละครพันทางของกรมศิลปากรตั้งแต่เริ่มมีการจัดแสดง พ.ศ. 2499 - 2537
3. ศึกษารูปแบบละครพันทางของ นายเสรี หวังในธรรม โดยศึกษาเรื่องผู้ชนะสิบทิศที่แสดง ณ โรงละครแห่งชาติ ระหว่างปี พ.ศ. 2528 - 2537 โดยศึกษาเฉพาะการแสดงครั้งแรกของแต่ละตอนเท่านั้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การเก็บและรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็น 2 ส่วน

1. ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงละครพันทางของกรมศิลปากร
 - 1.1 รวบรวมข้อมูลเอกสารทางวิชาการต่างๆ จากหอสมุดแห่งชาติ ฝ่ายวิชาการ กองการสังคีต กรมศิลปากร หอสมุดวิทยาลัย-นาฏศิลป์ กรมศิลปากร
 - 1.2 สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงละครพันทางของกรมศิลปากร
2. ข้อมูลเกี่ยวกับละครพันทางของนายเสรี หวังในธรรม โดยแบ่งเป็นหมวดๆ ดังต่อไปนี้
 - 2.1 รวบรวมข้อมูลเอกสารทางวิชาการ บทความที่เกี่ยวข้องกับการแสดงละครพันทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศของ นายเสรี หวังในธรรม
 - 2.2 สืบเสาะจากการชมการแสดงละครพันทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศของนายเสรี หวังในธรรม โดยเลือกเอาตอนที่ได้รับความนิยมหลายๆตอนประมาณ 7-8 ตอน มารวมตัดต่อบทใหม่เป็นฉบับมาราธอนเพื่อแสดงในรอบพิเศษ ใช้เวลาแสดงทั้งวัน ลักษณะการจัดแสดงแบบนี้ ได้จัดเป็นจำนวนประมาณ 5 ครั้ง

เช่น ตอนแปรสยุมพร วิวาท์ตองอุเป็นต้น

- 2.3 สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการแสดงละคร
พันทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศดังกล่าว
- 2.4 จากประสบการณ์ของผู้วิจัยที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในละครพันทาง
เรื่องผู้ชนะสิบทิศ โดยเป็นครูคุ่มนักเรียน ช่วยแต่งตัว ช่วยฝึก
ซ้อมระบำประกอบการแสดงประมาณ 8 ครั้ง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบวิธีปรับปรุงละครพันทางให้เป็นที่นิยม
2. ทราบวิธีทำนวนิยายยอดนิยมนมาเป็นบทละคร
3. ทราบวิธีรักษาคุณภาพวรรณกรรมร้อยแก้ว เมื่อแปลงเป็นบทละครคำกลอน